

Sziki Károly

Tíz éve halt meg Szörényi Éva

– Los Angeles-i beszélgetés Örményi Istvánnal, a színész nőfiával –

1990. október 20-án Los Angelesben találkozott Antall Józseffel, majd viszonzotta a látogatást, és harmincöt évnyi emigráció után lépett fel a Nemzeti Színházban. *Szülőföldemen* című önálló estjét 1991. szeptember 7-én adta elő hazai művészekkel. Ezt követően a miniszterelnök fogadást adott számára, melyen Mensáros László oldalán magam is részt vettem.

A Los Angelesben 1990-ben tartott október 23-i ünnepségen a Mc Arthur parkban, a Mindszenty érsek nevét viselő téren, a meghívottak között voltam. Antall József ünnepköszöntő beszédén akkora tömeg volt jelen, hogy azóta sem látott a tér anyyi magyart.

A Nemzeti Színházban tartott fogadáson villámkérdésemre villámválaszt adott: *1956-os emigrációm után megfogadtam, nem jövök vissza addig, míg idegen csapatok állomásoznak az országomban. Most hazajöttem, de nem települök vissza véglegesen. Az ingázók életét élem hazám és Los Angeles között.*

Most, annyi év után fiával, Örményi Istvánnal újra hazahozzuk egy interjú erejéig Szörényi Évát.

– *Milyen művésznőnek láttad édesanyádat?*

– A karaktermásolás a kisujjában volt. Egyik pillanatban cselédlány, a másikban hercegnő képében tűnt elő. Kiváló alakváltoztató mesternek ismertem őt. *Az ember tragédiájában* láttam először a Margitszigeten. Mészáros Ági lánya is ott volt mellettem. Mi, gyerekek, játszottunk a színpad szélén, miközben ő varázsolt.

– *Öcséd, Tamás, nem csak nézte, fel is lépett vele!*

– Így volt. Amikor sikeresen levizsgázott az egyetemen, együtt léptek színpadra. *A Szelleme*k című darab volt az első, amelyben játszottak. Szerep szerint is anyám volt öcsém anyja.

*A Bánk bán*ban megformált Melinda alakításáért Kossuth-díjat kapott 1952-ben. Két évvel később Érdemes művész, 1955-ben pedig már Kiváló művész elismerés állt a neve mögött. Egy évvel ezután már a forradalom és szabadságharc főszerepében alakított nyot.

A Nemzeti Színház Forradalmi Bizottságának társelnökeként állt a társulat jobbat álmodóinak élére. Sokat tett azért, hogy a szovjetek elhagyják az országot.

– *És a vége az lett, hogy nektek kellett elhagynotok a hazát.*

– Ismételten lefejezték a nemzeti színjátszást, mert akik nem mentek el '45 után, azokat arra kényszerítették vagy éppen arra kényszerültek, hogy elmenjenek. Így távozott anyámmal együtt például Szabó Sándor és Bárczy Kató is.

– *Elevenítsd fel az addigi éveket és a menekülés lélekölő útvonalát! Te 1943-ban születtél.*

– Június 13-án. Hat hónap múlva bombázni kezdték Budapestet. Csak hírből tudom, mi volt akkor. Ennivaló nélkül, üresen tátongtak a boltok. A mi anyánk igazi anya volt, addig ment vidékre, míg valamit nem hozott. Élni, megmaradni kellett. Ő akkor sem vesztette el a hitét, amikor a háborúban megalázták őt a szovjet katonák. Ha ez szóba került, csak azt mondta, úgy éltem túl a poklot, hogy az „élményt” eltettem a színészi széfembe, amihez mindig hozzányúlhattam, amikor egy szerephez kellett.

– *Úgy járta akkoriban, 1944–45-ben, hogy a divatos színészeket megkörnyékezték a nyilasok, hogy verseljenek nekik. Szelezky Zitát is így csalták csapdába. Volt-e ilyen megkeresésük a ti esetetekben?*

– Így szerették volna anyámat is verseltetni, de ő nem ment bele ebbe a játékba, s mégis 1946-ban újra színpadon állt.

– *A Nemzetitől néhány lépésre laktatok.*

– Igen, a Rögh Szilárd úton. Apám is a Nemzetiben dolgozott, ő volt a teátrum mérnöke, a Katona József Színház építését is vezette.

– *A forradalom napjaiban hol voltatok?*

– Amint mondtam, édesanyám a Nemzetiben vezette a forradalmárokat, apám is az első naptól bekapcsolódott a forrongásba. Jártuk az utakat, láttam, hogyan fűrészelték, törték darabokra Sztálin szobrát, mindenki akart belőle egy kis darabot elvinni.

Amikor visszajöttek a szovjetek, a mi házunkat is találat érte. A konyhában matracokon húztuk meg magunkat. Az anyám egy este elsápadva mondta, valaki beszólt a házba, hogy ő lesz a következő letartóztatott. Mennünk kellett. Gyalog vágtunk neki Nyugatnak, még nem tudtuk, milyen úton és merre hagyjuk el az országot, de mentünk át a Margit hídon, kilótt tankok, halottak között. A város szörnyűséges képe kitörölhetetlen az agyamból. Budán, anyám testvérénél húztuk meg magunkat egy éjszakára. Másnap rohantunk vissza a Keleti pályaudvarra, de vonat nem indult Bécs felé. Így déli irányba próbálkoztunk kitörni a városból. Zsúfolásig megtelt a szerelvény, de mire beesteledett, alig maradtunk egy páran a kupében. Aztán az egyik állomáson leszálltunk mi is. Várakoztunk a hideg teremben egy darabig. Az állomásparancsnok megismerte anyámat, és nem engedett ki bennünket a peronra, mondván: az oroszok lefognának, ha meglátnak. A hátsó ajtón menekített ki bennünket. Rettentő hidegben botladoztunk a sínek között, míg holt fáradtan végre betértünk egy kicsi házba, ahol aludtunk egyet. Reggel foly-

tattuk a kálváriánkat, szántóföldön, mocsárban haladtunk a Fertő tó irányába. A csuromvizes cipő a lábunkhoz fagyott, teljesen kimerülve 30-40 ember verődött már egybe. A csecsemők sírtak. Akik elvezettek bennünket idáig, elvették tőlünk az utolsó filléreket és gyűrűket, megmutatták az irányt, és magunkra hagytak. Az oroszok felrobbantották a hidat előttünk. Újabb erőfeszítéssel egy hágó felé vetjük az utat, ahol a magyar örök elkaptak bennünket, és visszavittek egy tanyára, ahol már több százan várakoztak. Anyámat felismerték, és bevittek bennünket a határőr szobába, ahol legalább meleg volt. Reggel az örök mindazokat, akiknél nem volt gyermek, visszatoloncolták. Minket teherautóra raktak, és a Győri a vasútállomásra vittek, s felszólítottak, menjünk vissza Pestre. Az egyik egyenruhás csaknem sírva könyörgött: művésznő, drága, maga a csillagunk, ha elmegy, mi lesz velünk? Apám egy időre eltűnt, majd mikor visszajött, a buszpályaudvarra invitált minket. Este egy faluban álltunk meg, ahol dunyhás ágyban alhattunk. Következő reggel egy busz a határ közelébe szállította a családot. Kukoricáson át menekültünk, feltűnt egy újabb tanya, 250 emberrel! Az orvos altatót adott a gyerekeknek, hogy ne sírjanak. Ebből tudtam, hogy a menekülés utolsó stádiumához értünk. Újra a kukoricás, végkimerülésig rohanás a susogó levelek között, majd ropogtak a sztálinorgonák, de akkor már a határ túlsó oldalán voltunk.

– *Irány Bécs felé?*

– Felszálltunk egy vonatra, és Bécsig meg sem álltunk. Végkimerülésében anyám üvöltött: hozzanak ételt, italt! Hoztak. Órákon át várakoztunk, mialatt én egy polc felső részére kapaszkodva elaludtam. Salzburgba kerültünk egy sóbányába, ahol új ruhákat adtak. Anyám pedig bejelentette, hogy Amerikába akarunk menni! December 3-án szálltunk repülőgépre.

– *Mikor indultatok a menekülők útján?*

– November 26-án hagytuk el Pestet. Kezdődött az újabb kálvária. A New Jersey állambeli Camp Kilmerbe érkeztünk és várakoztunk. Zilahi Lajos, anyám íróbarátja sietett a segítségünkre, mozgatva az anglikán és a katolikus egyházat. Danburytól északra, New Milfordba mentünk. Itt kezdtem meg a gimnáziumi tanulmányomat, de mindenekelőtt az angol nyelvet próbáltam elsajátítani. 1960-ban sikeresen leérettségiztem.

– *Édesanyád hol kapott munkát?*

– A Szabad Európa Rádióban és egy show-műsorban dolgozott, azonnal rádiószínházat szervezett, majd előadói körutakra indult Amerika és Kanada sok-sok államába.

– *Édesapád?*

– Ő gépészmérnöki állást kapott. A show-t Los Angelesbe költöztették, így mi is mentünk anyám után, akarata szerint. Korábbi szándékomat, hogy fizikus leszek, feladtam, gépészmérnöknek kezdtem tanulni. 1966-ban diplomát szerez-

tem, s azonnal el akartak vinni Vietnámba, mint katonakötelezett egyént, én meg nem akartam, s megváltottam a szabadságomat 3 500 dollárral.

– *Ez igen nagy pénznek számított akkor.*

– Nagy pénz volt, szó se róla. Elutaztam Európába, hogy ott kezdjem az életemet, de csak utaztam és utaztam, tovább Afrikába, Izraelbe, ahol egy amerikaiak alapította kibucon kezdtem valami munkát. A 6 napos háború előtt leléptem, és Isztambul volt a legközelebbi célállomás, majd Irán, ahol egy béketáborba kerültem. 2 évet töltöttem el Teheránban, majd megjártam Afganisztánt, Pakisztánt, Indiát, Nepált.

– *Véget nem érő kalandozás!*

– De véget vetettem, mert megszállt a család hiánya.

– *És édesanyád ezalatt hogyan élt?*

– Sok mindenbe belefogott, de csak tengette az életét. Volt áruházi eladó, majd ingatlanközvetítésbe vágott bele.

– *Írják itt-ott, hogy amikor ingatlanügynök volt, öngyilkos akart lenni. Igaz ez?*

– Ez a kezdetek kezdetén történt, amikor még a keleti parton éltünk. Rádöbent, hogy kettétört a művészi karrierje, és úgy érezte, hogy az élete is céltalanná vált, hisz idegen környezetben kellene kezdenie valamit. De ez mindenkinek nehéz volt!

– *Hogyan sikerült az elkeseredésén felülkerekednie?*

– Ő sokszor hangoztatta, hogy a gyerekei jobb jövője miatt hagyja csak el az országot, és ez felerősödött benne a válságos időben is, ami kiemelte a letargiából. Segített a lelkének, hogy Szabó Sándorral és más emigrációban élő magyar művésszel éveken át játszott a New York-i Petőfi Színházban, amelynek a megalapításában is részt vett. Nem pénzért lépett fel, legtöbbször jótékony céllal állt színpadra. Gyűjtött a magyar árvízkárosultak és a határon túli magyar iskolák megsegítésére is.

És természetesen a magyar ügy volt a másik orvosság számára. Segítségével 1957-ben megalapították a Magyar Szabadságharcos Szövetséget, majd Los Angelesben a Szabadságharcos Emlékmű Bizottság egyik vezetőjeként teljes erejét arra fordította, hogy Kaliforniában a forradalmi emlékezet élére álljon. 1969. szeptember 27-én óriási engedélyeztetési procedúra után megkezdődött az emlékmű alapozása. 41 nap, 41 éjjel tartó munka után november 1-én leleplezték a csodálatos szobrot. Anyám az angol nyelvű beszéde után magyarul szólt a hatalmas tömeghez: honfitársaim, emeljétek fel a kezetekben lévő nemzeti lobogót, és tegyünk fogadalmat hőseink szellemében. Mondjuk a nagy költőnk, Petőfi Sándor szavait: A magyarok Istenére esküszünk! Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!... Ezek ajkáról zúgott: esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!

– *Ez az a hely, amelynek kapcsán együtt emlegetik Szörényi Éva nevét Arnold Schwarzeneggerével.*

– 2007. október 23-án anyám meghívta őt az emlékünnepra a Mindszenty tere. A kormányzó elfoglaltsága miatt nem tudott személyesen részt venni, de üzenetben köszöntötte őt, és méltatta az ötvenhatos forradalmat: „Csodálatos dolog látni, hogy évtizedekkel később, a világ másik felén még mindig megemlékezünk azoknak a férfiaknak és nőknek a bátorságáról és áldozatáról, akik e küzdelemben a szabadságért felkeltek. Én is osztom az Ön csodálatát és nagybecsülését azok iránt, akik részt vettek Magyarország történelmi szabadságharcában. Éva asszony folyamatos és egyedülálló tevékenységet végez e fontos esemény emlékének a világtörténelemben való megőrzése érdekében.”

– *Szörényi Éva életútja kultúrtörténetünk részévé vált, de nem lenne teljes ez a beszélgetés, ha a Márai Sándorhoz kötődő barátságáról megfedekezünk.*

– Márai már 1952 óta Amerikában élt, ő szintén az emigráns rádióban dolgozott. Egy adás felvételén találkoztak először, majd ezek az összejövetelek egyre gyakoribbá váltak. Anyám az élet nagy ajándékának tekintette, hogy Márai elfogadta barátjának. Az emigráns író ismerte mondhatom, hogy ő különösen nagy műveltségű ember volt, mindnyájan sokat tanulhattunk tőle. A Modern Múzeum kávézójába jártak, ez volt a törzshelyük, ott beszéltek meg a világról szóló szomorú és megváltó témáikat. Ő tudta, hogy idegen nyelven sohasem lenne sikeres író, anyám pedig nem lehetne nem magyar írók, nem magyar nyelven írt műveinek hiteles tolmácsolója. Együtt fogadták meg, hogy amíg a kommunista megszállás tart, nem mennek vissza Magyarországra. Anyám megérthette ezt, de sajnos Márainak nem adatott meg ez a kegyelem.

– *Czinkota Mihály kollégámmal, barátommal sokat beszélgettünk New Yorkban Éva asszonyról. Tőle tudom, hogy a Szabad Európa Rádióban előadták Márai Sándor Vendéjáték Bolzanóban című darabját.*

– Igen, anyám Franciska szerepét alakította a rádiójátékban. A regényadaptációban Czinkotán kívül ott volt még Szabó Sándor is. Meg Dékány László is.

– *Tervezték, hogy a művet újra műsorra tűzik, immáron Los Angelesben, de ez nem valósult meg. Miért?*

– Én csak annyit tudok, hogy ebben az ügyben Márai kérte: majd a jövő tavasszal térjenek vissza a kérdésre! Ez ennyiben is maradt, nem volt újabb bemutató. Márai halála után anyám 1989 júniusában egy színházteremben megemlékezett a nagy íróról. Két egyfelvonásosát vitték színre.

– *Szörényi Éva immáron 10 éve, 92 évesen, 2009. december 1-én, délelőtt 11 óra-kor halt meg Los Angeles-i otthonában. Milyen asszony, milyen anya volt ő?*

– Boldog asszony volt, én pedig áldott ember vagyok. Olyan erőt kaptam tőle, amely visz tovább ma is. Összetartó családban éltünk, és miután megnősültünk, mind a hárman közel voltunk hozzá, sokszor jártunk hozzá. Nagy karácsonyokat és vakációkat töltöttünk együtt. Ő folyton azt mondta, hogy a család az, ami összetart, amit nem szabad szétörni.

– *Milyen volt életének utolsó szakasza?*

– A legnehezebbet, a vég kezdetét, a halála előtti időt is méltósággal viselte. Ő nem akart öregek otthonába menni, mindig mondta, az embernek odahaza kell meghalnia. Betegsége meggyötörte. A fájdalomcsillapító adagot naponta kellett emelni. Ne kérdezd, mi baja volt, mert ezt az orvosok sem tudták megmondani. Éjjel-nappal vele voltam, hoztam-vittem ha kellett, simogattam, hogy fájdalmai enyhüljenek. Ebben az időszakban beszélgettünk a legtöbbet múlttól, gyerekkorról, az övéről is. Említette nagybátyámat, aki aláírta a Trianon-diktátumot, majd 2 év múlva meghalt. Anyám az utolsó négy napjában már nem beszélt, nyitott szájjal lihegett. Egy reikimester bement hozzá, megnyugtatta és a következő napon meghalt. Anyám hatalmas ember volt. Nála csak a hiány hatalmasabb, amit itt benn, szívember érzek. Fájdalom, mert nem kapok választ már tőle, hogy a dolgokat és magamat a történetekben hogyan nézzem, a mi családtörténetünkben hogyan értelmezzem?...

Elkészítünk néhány fotót a Magyar Ház nagytermének falára helyezett, Perekhazy Miklós elnöklete alatt megvalósított emlékfal előtt. Hosszan, soká áll az édesanyja fotói előtt. Otthagynom egyedül. Nagyon egyedül van, úgy érzem...

Szörényi Éva (1917–2009)